

SŁAWOMIR PARTYCKI

SPOŁECZNA GOSPODARKA RYNKOWA W POLSCE PRÓBA DIAGNOZY SYSTEMU

I. DWA MODELE PORZĄDKU GOSPODARCZEGO

Każdy system jest konstrukcją sztuczną, bowiem nie jest zjawiskiem naturalnym. Z drugiej strony społeczeństwo, aby mogło funkcjonować, musi być określone jako pewna całość, której istnienie uznaje się za naturalne. Poszukiwanie porządku jest celem badania wszelkich teorii wyjaśniających istotę zjawisk, ładu bowiem wyłania się z chaosu, stanu nieporządku i nieregularności. Źródłem zachowań chaotycznych jest występowanie w przestrzeni nazbyt licznych stopni swobody. Przewidywanie zachowań w takich warunkach staje się w praktyce niemożliwe. Uzasadnienie naukowe zjawiska wymaga odwołania się do obiektywnego modelu będącego odbiciem rzeczywistości.

W podejściu systemowym budowanie modelu to jednocześnie sposób na uprawianie teorii. Literatura wymienia dwa podstawowe aspekty badań modelowych systemu. Pierwsza forma wyprowadza opis modelu z tzw. pierwotnych zasad. Natomiast w drugiej perspektywie uwzględnia się zależności fenomenologiczne, które w swoich podstawach odwołują się do innych przypadków występujących w rzeczywistości. Paradygmat ten jest najczęściej stosowany w naukach społecznych. A. Gouldner wyróżnia model systemu racjonalnego i model systemu naturalnego. W pierwszym przypadku akcentuje się racjonalność i zakres swobody działania aktorów. Analiza systemu

koncentruje się na zagadnieniu procedury i postępowania badawczego, które uwzględniają uwarunkowania racjonalności i swobody działania. Opis w kategoriach systemu naturalnego uwypukla znaczenie nieformalnych związków.

Jeden z twórców społecznej gospodarki rynkowej – W. Eucken – opowiadał się za modelem realnym, będącym przeciwstawieniem modelu typu idealnego, którego podstawy metodologiczne zostały sformułowane przez M. Webera. Model idealny to narzędzie rozpoznania, konstrukt myślowy umożliwiający strukturalizację rzeczywistości. Weber, konstruując model idealny, zakładał racjonalność działania wolnego człowieka, dysponującego zdolnością wyboru celów i środków. Racjonalność determinuje jednocześnie stopień przewidywalności działania. Eucken zarzucał podejściu idealnemu koncentrowanie się na motywach działania oraz ustalaniu relacji pomiędzy zdarzeniem a teoretycznym modelem idealnym. W proponowanym podejściu metodologicznym koncentruje się na modelach typu realnego, odzwierciedlającego rzeczywistość. Natomiast wspólny dla koncepcji niemieckich uczonych jest sposób konstruowania modeli realnych i idealnych. Według Euckena model realny umożliwia precyzyjne badanie zjawisk gospodarczych.

Szkoła ordoliberalna (Eucken, A. Röpke, A. Rüstow) dystansowała się od koncepcji modelu idealnego Webera. Odrzucała bowiem wszelkie subiektywne teorie budowane na psychologicznych przesłankach, potrzebach, moralnych apelach, dobrych zwyczajach itp. (Szkoly – Wiedeńska, Cambridge, Lozanna). Optymistyczne, bezwarunkowe przekonania są bowiem sprzeczne z realnością świata gospodarczego. Zadaniem ordoliberalizmu było rozwiązywanie problemów występujących pomiędzy podmiotami gospodarczymi bądź w relacjach podmiot–państwo. Według W. Somberta wyznacznikiem rzeczywistości gospodarczej są: prawo, działające instytucje, stan technologicznego rozwoju, wzory zachowań, stosunki własnościowe itp. Wymienione czynniki umożliwiają analizę w kategoriach modelu realnego, a ich kombinacja przyjmuje postać systemu gospodarczego. Eucken podkreślał, że ład gospodarczy jest oparty na wielu różnych czynnikach. Jego forma jest pochodną także wartości społecznych. Porządek gospodarczy nie może być rozumiany w kategoriach dogmatycznych, bowiem cechuje go otwartość. Umożliwia także jednostkowym podmiotom interpretowanie procesów gospodarczych, określanie strategii działania oraz kalkulowanie ryzyka.

Ład ekonomiczny jest integralną częścią organizacji społeczeństwa, określa ramy podziału i przepływu dóbr gospodarczych. Oddziałuje na życie polityczne oraz jest związany z funkcjami państwa. Porządek ekonomiczny nie może być rozumiany jedynie w kategoriach podaży i popytu, jest on bowiem

także wypadkową duchowych, etycznych, kulturowych i politycznych przesłanek. Jako całość uwzględnia wszystkie te czynniki. Obecnie kształt ładu jest pochodną także procesów globalizacji, internacjonalizacji, uniwersalizacji nasilających się we współczesnym świecie. Należy także uwzględnić wpływ wielkich międzynarodowych korporacji na porządek gospodarczy w poszczególnych krajach. Rozwój technologii komunikacyjnych i informacyjnych, postęp techniczny stymulują rozbudowę transnarodowych korporacji, których obroty przekraczają budżety średnich państw. Stosowana strategia zintegrowanego systemu zarządzania w skali globalnej jest istotnym środkiem rzucającym na kształt ładu w pojedynczych państwach. Żyrogennym czynnikiem jest także działanie międzynarodowych organizacji wyznaczających standardy oraz regulujących podział pracy. Ład gospodarczy jest również wypadkową międzynarodowej współpracy gospodarczej realizowanej w ramach umów i porozumień ekonomicznych. Na kształt obecnego porządku oddziałują Unia Europejska, GATT, OECD i inne. Ład gospodarczy jest formowany przy jednoczesnym oddziaływaniu sił endogennych i egzogennych, przy czym rola drugiej grupy czynników ciągle wzrasta.

Przyjęcie modelu realistycznego Euckena oznacza uwzględnienie wyznaczników określających specyfikę rzeczywistości. Konstrukcja teoretyczna, będąca narzędziem analizy, umożliwi ustalenie, na ile działanie poszczególnych czynników zapewnia sprawne funkcjonowanie systemu jako całości. Jeden z pierwszych badaczy systemów – W. Sombert wymienił warunki pozwalające interpretować system jako jedność. Są to: określenie sposobu zarządzania gospodarką, struktura organizacyjna, używana technika.

Przyjęte parametry pozwalały Sombertowi opisywać życie gospodarcze na różnych poziomach rozwoju. Natomiast kombinacja proponowanych kryteriów umożliwiała interpretacje wielu systemów gospodarczych. Koncepcja badawcza Somberta została rozszerzona przez S. Spiethoffa do pięciu czynników: ducha gospodarczego, naturalnych i technicznych podstaw, społecznego ustroju, gospodarczego ustroju, gospodarczego działania, możliwości zaspokajania potrzeb społeczeństwa.

Istotne jest uwzględnienie skuteczności systemu, jego sprawności działania.

Określenie porządku jest jednym z podstawowych zadań teoretycznych nauk społecznych. Polityce ekonomicznej Eucken przypisywał kluczową rolę w procesie porządkowania gospodarki. W praktyce oznacza to świadome kształtowanie i kontrolowanie porządku współzawodnictwa na rynku. Dalsze formowanie ładu gospodarczego jest zależne od zabezpieczenia stabilnej wartości pieniądza, gwarancji wolnego przepływu dóbr, zabezpieczenia włas-

ności prywatnej, powszechnej odpowiedzialności, swobody zawierania umów oraz stabilnej polityki gospodarczej¹. Model porządkujący Euckena został rozbudowany poprzez uwzględnienie kolejnych czynników: różnych form przedsiębiorstw oraz budżetu. Morfologia ładu jest także pochodną etycznych i prawnych czynników. Przesłanki prawne są zawarte w konstytucji, systemie prawnym regulującym życie gospodarcze.

Natomiast aspekt etyczny obejmuje wszystkie normy, instytucje, obyczaje i zwyczaje regulujące zachowania gospodarcze. W formie uporządkowanej przyjmują one postać wartości kulturowych, religii i narodowej osobliwości, które uwzględnia system gospodarczy.

Ład gospodarczy realizowany na bazie czynników prawno-instytucjonalnych winien uwzględniać przesłanki pobudzające do działań gospodarczych oraz system kontroli. Podstawowym obiektem badawczym jest instytucja i jej zmiany w czasie. Instytucja jest rozumiana jako powtarzany i utrwalany sposób zachowania, który w warunkach ładu gospodarczego przyjmuje formę zorganizowanego typu działania. System gospodarczy definiowany jest jako społeczny mechanizm uwzględniony w procesie podejmowania ekonomicznych decyzji w zakresie produkcji, konsumpcji i dystrybucji. Składa się z czterech funkcjonalnych struktur: decydowania, motywacji, koordynacji, kontroli.

System gospodarczy kształtuje ramy przebiegu procesów gospodarczych. W warunkach określonego ładu oraz funkcjonowania struktur podejmowania decyzji zachowania gospodarcze są uporządkowane. Przyjęty porządek wyjaśnia także obowiązujące wzorce i zasady regulacyjne. Całość występujących uregulowań prawnych determinuje struktury funkcjonalne systemu, określa rodzaj i rozkład uprawnień i obowiązków oraz stopień, w jakim egzekwuje się nakazy.

II. MODEL SPOŁECZNEJ GOSPODARKI RYNKOWEJ

Na polskiej scenie politycznej terminu „społeczna gospodarka rynkowa” po raz pierwszy użył pierwszy premier rządów Solidarności w 1989 roku. W *expose* zaznaczył, że celem politycznym będzie budowanie w Polsce systemu społecznej gospodarki rynkowej. Stosowny zapis znalazł się w Konstytucji

---

¹ W. E u c k e n, *Grundsätze der Wirtschaftspolitik*, Tübingen 1990, s. 19.

tucji Rzeczypospolitej Polskiej (art. 20): „Społeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej”². Definicja ta różni się od sposobów określania przyjętych w literaturze niemieckiej. W programie CDU (*Düsseldorfer Leitsätze* z 1949 roku) zdefiniowano społeczną gospodarkę rynkową jako „społeczny i gospodarczy ustrój, bazujący na osiągnięciach wolnych ludzi, zapewniający najwyższe zyski gospodarcze i sprawiedliwość społeczną dla wszystkich”³. Istotę społecznej gospodarki rynkowej oddaje kombinacja zasad wolności i sprawiedliwości.

Jeden z jej czołowych konstruktorów – A. Müller-Armack definiuje społeczną gospodarkę rynkową jako: „ideę porządkowo-polityczną, której celem jest połączenie na bazie gospodarki wolnokonkurencyjnej, wolnej inicjatywy z postępowaniem społecznym zabezpieczonym przez osiągnięcie gospodarki rynkowej. Na bazie gospodarki rynkowej może być utrzymany wielokształtny i kompletny system ochrony społecznej”⁴. Przedstawiciel neoliberalizmu – Müller-Armack wskazuje na kluczowe znaczenie zasady wolności i równości, co jest zgodne z ideałami rewolucji francuskiej. Doktryna liberalna, a później neoliberalna, z wolności uczyniła wartość absolutną. Pełna wolność człowieka może być zrealizowana jedynie wówczas, gdy przysługuje w równym stopniu każdej jednostce. Jest to nieosiągalne nie tylko w sferze stosunków osobistych, ale także na płaszczyźnie ekonomicznej dopóty, dopóki stosunki gospodarcze pozwalają na wykorzystanie osobistej wyższości. Konieczne jest uwzględnienie zasady równości. Ideały wolności i równości są podstawą oświeceniowego postępu, do ich uformowania przyczyniło się podstawowe dla ducha pojęcie natury.

Wolny rynek i równość społeczna to filary ładu gospodarczego. Równość społeczna jest podstawą systemu społecznej gospodarki rynkowej. Podważanie tej zasady to kwestionowanie istoty państwa socjalnego. Państwo zabiega z jednej strony o właściwe reguły konkurencji, a z drugiej o równość społeczną. Zadaniem państwa jest równanie szans zwłaszcza osób i grup społecznych niezdolnych do konkurowania.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., art. 20 (8).

³ *Programm der Christlich-Demokratischen Union der Britischen Zone*, Dokument Nr 26, s. 866.

⁴ A. Müller-Armack, *Soziale Marktwirtschaft*, cyt. za: H. Lampert, *Porządek gospodarczy i społeczny w RFN*, Warszawa 1993, s. 64.

Według Müllera-Armacka wszelkimi działaniami gospodarczymi rządzą wolność i sprawiedliwość. W praktyce gospodarczej bowiem przechodzimy od wolności poprzez solidarność realizowaną w ramach struktur państwa socjalnego do sprawiedliwości. H. Lampert definiuje społeczną gospodarkę rynkową jako „koncepcję gospodarczo-polityczną ukierunkowaną na syntezę wolności zabezpieczonej przez państwo prawa, wolności gospodarczej – która z powodu jej niepodzielności jest powszechnie uważana za konieczną część składową porządku wolnościowego – i społeczno-państwowych ideałów bezpieczeństwa społecznego i sprawiedliwości społecznej”⁵. Fundamenty modelu społecznej gospodarki rynkowej są oparte na zasadach wolności i sprawiedliwości.

Definicje historyczne, jak i współczesne, formowane w literaturze niemieckiej, różnią się od zapisu w art. 20 Konstytucji RP. Polska ustawa zasadnicza wymienia podstawy społecznej gospodarki rynkowej: wolność, własność prywatną, solidarność, dialog i partnerstwo społeczne. Pomija natomiast kluczową dla systemu społecznej gospodarki rynkowej zasadę sprawiedliwości. Przyczyn należy doszukiwać się w przesłankach historycznych. Realny socjalizm uwypukla zasadę sprawiedliwości społecznej, czyniąc z niej fundament rządów totalitarnych. Należy jednocześnie zaznaczyć, że w perspektywie społecznej gospodarki rynkowej wizja ideowa oraz praktyczna sprawiedliwości społecznej radykalnie się różni od koncepcji marksistowskich. Drugą przyczyną jest wpływ politycznych środowisk liberalnych na kształt konstytucji i słabość ruchu chadeckiego w Polsce (brak w tym czasie reprezentacji parlamentarnej Solidarności). W doktrynie liberalnej trudno bowiem doszukiwać się znaczenia zasady sprawiedliwości w funkcjonowaniu współczesnego ładu.

Konstytucja RP wprowadza do definicji społecznej gospodarki rynkowej kategorię dialogu i partnerstwa społecznego, które są reperkusją zasady solidarności. Solidarność nie może być sprowadzana tylko do działań charytatywnych i opiekuńczych, jest to bowiem rodzaj więzi i angażowanie się na rzecz dobra wspólnego. Zasada solidarności jest sprzeczna z liberalną ideologią porządku. Doktryna liberalna odrzucała solidarystyczne koncepcje społeczeństwa. Źródła ideowych solidarności należy poszukiwać nie w liberalizmie czy neoliberalizmie, lecz w niemieckiej szkole katolicyzmu społecznego (W. Ketteler) i jego nurcie solidarystycznym, rozwijanym przez

---

⁵ Tamże.

H. Pescha. Wskazywał on na błędne założenia filozofii liberalnej. Dowodził, że liberalizm popełnia trzy zasadnicze błędy:

(1) zbyt wiele uwagi poświęca czynnikom indywidualnym, zaniedbując problematykę rodzin i innych form życia społecznego,

(2) akcentuje materialne aspekty transakcji gospodarczej kosztem motywacji, celów i bodźców moralnych,

(3) zaniedbuje rozpoznanie wspólnego dobra oraz celu narodowego przedsięwzięcia⁶.

Krytyka liberalizmu odnosi się do programu gospodarczego określanego leseferyzmem.

Leon XIII w encyklice *Rerum novarum* określał solidarność jako podstawową zasadę kształtowania ładu społecznego. W praktyce realizacja zasady solidarności oznaczała budowanie związków społecznych na bazie praw stowarzyszania się, samopomocy grupowej, organizacji realizujących postulat dobra wspólnego itp. Natomiast solidarność w płaszczyźnie ekonomicznej oznaczała współpracę pomiędzy pracą a kapitałem. Państwo poprzez prawo i interwencjonizm winno zabezpieczać solidarność społeczną. Zapoczątkowane przez Leona XIII rozważania na temat solidaryzmu są kontynuowane przez kolejnych papieży. Pius XI w encyklice *Quadragesimo anno* łączy solidarność z zasadą sprawiedliwości. Poprzez sprawiedliwość społeczną można bowiem godzić wolność i solidarność. Natomiast Pius XII podkreśla znaczenie państwa w tworzeniu na gruncie solidarności systemu bezpieczeństwa socjalnego.

Jan XXIII w encyklice *Mater et Magistra* poświęcił wiele uwagi zasadzie solidarności. Proponuje interpretować solidaryzm w wymiarze ogólnosięciowym, co w praktyce oznaczało rozbudowanie kontaktów międzyludzkich, tworzenie uniwersalnych systemów bezpieczeństwa socjalnego, aktywizację polityki społeczno-gospodarczej w celu niwelowania różnic pomiędzy sektorami gospodarki, regionami i krajami. Jan Paweł II w encyklice *Centesimus annus* łączy solidarność z rozwojem, zaznaczając, że warunkiem rozwoju gospodarki, bazującej na przedsiębiorczości i odpowiedzialności, jest solidarność. Winna ona stymulować inicjatywę, a nie ją zastępować.

W modelu społecznej gospodarki rynkowej związki pomiędzy rynkiem a solidarnością społeczną zostały ukształtowane na bazie katolickiej nauki społecznej. Wizja solidaryzmu społecznego formułowana w *Rerum novarum*

---

⁶ M. N o w a k, *Liberalizm sprzymierzeniec czy wróg Kościoła*, Warszawa 1993, s. 95.

i *Quadragesimo anno* kształtowała cele, model i praktykę społecznej gospodarki rynkowej. Późniejsze encykliki papieskie umożliwiały chrześcijańskim demokratom dalsze doskonalenie systemu.

Solidarność ma swoje korzenie antyczne w osobie ludzkiej, jest także odbiciem niedostatku i obfitości. W wymiarze instytucjonalnym przyjmuje różne formy: solidarności rodzinnej, grupowej, zawodowej, społecznej, państwowej itd. W praktyce społecznej jest realizowana w różnych postaciach: polityki społecznej państwa, działalności charytatywnej, dobroczynnej, wolontariatu oraz fundacji i różnych organizacji *non profit*. Zasada solidarności jest urzeczywistniana w trzech płaszczyznach: poznanie dobra wspólnego, zgody w dążeniu do dobra wspólnego, respektowanie przyjętego porządku w dążeniu do dobra wspólnego.

Geneza ideowa solidaryzmu ma także różnorodny rodowód. Jest budowana na bazie różnych koncepcji człowieka, społeczeństwa, świata. Cel solidaryzmu sprawia, że we współczesnym świecie akceptowane są różnorakie jego podstawy ideowe. Solidaryzm realizowany w praktyce ma postać wartości uniwersalnej.

Ordoliberalizm nie podziela liberalnych poglądów o istnieniu naturalnej harmonii interesów jednostki i społeczeństwa. Müller-Armack podkreślał, że w życiu społecznym występują napięcia powodowane dążeniami osoby i grup społecznych do poszerzenia pola wolności i wzrostu bezpieczeństwa socjalnego. Na ostateczny kształt ładu oddziałuje z jednej strony polityka gospodarcza budowana na bazie wolnej konkurencji, a z drugiej system dystrybucji dochodów przyjmujący kształt państwa socjalnego. Skuteczność gospodarki rynkowej jest łączona z aspektem socjalnym. Należy zaznaczyć, że terminem państwa socjalnego posługiwano się w Niemczech już w XIX wieku. Wynikało to z tradycji ekonomicznej Niemiec oraz specyfiki niemieckiego liberalizmu.

Rozbieżność ideowa katolickiej nauki społecznej i doktryny liberalnej nie przeszkodziła w działaniach praktycznych łączących gospodarkę ze sferą społeczną. Solidaryzm i wizja państwa socjalnego uzupełniały się w modelu społecznej gospodarki rynkowej. L. Erhard, budując kształt społecznej gospodarki rynkowej, określał ją jako system gwarantujący wolność i materialne zabezpieczenie człowieka. Wskazywał także na konieczność eliminowania drastycznych różnic dochodowych i majątkowych. Stosunki gospodarcze są bowiem oceniane przez pryzmat godności człowieka. Państwo socjalne zostało podniesione do rangi normy konstytucyjnej w Niemczech. Istotą takiego państwa jest kompensowanie potencjalnych sprzeczności pomiędzy wolnością

a zobowiązaniami socjalnymi. Jego zasadniczym celem jest zachowanie pokoju społecznego. Realizacja w ramach społecznej gospodarki rynkowej zasady państwa socjalnego oznacza zagwarantowanie bezpieczeństwa socjalnego na dość wysokim poziomie, prawa do wykształcenia, udziału w życiu kulturalnym. Zadaniem państwa socjalnego jest tworzenie warunków rozwoju dla każdego człowieka, zabezpieczenie w sytuacjach elementarnego ryzyka życiowego oraz zapewnienie godnych człowieka warunków życia.

Eucken podkreślał, że brak zgodności interesów jednostek i społeczeństwa generuje sprzeczności potencjalnych celów opisywanych w formie trójkąta: osobistej wolności, egalitaryzmu gospodarczego i społecznego, wzrostu gospodarczego.

Zakres realizowanej polityki socjalnej w ramach społecznej gospodarki rynkowej ukazuje jej związki z zasadą solidarności wypracowaną przez katolicką naukę społeczną. Jan Paweł II pisze, że „solidarność jest drogą do pokoju, a zarazem do rozwoju”⁷. System społecznej gospodarki rynkowej poszukuje parytetu równowagi pomiędzy polityką gospodarczą a socjalną, rozpatruje je w kategoriach jedności. Związki te mają charakter obopólny; gospodarka określa zakres polityki socjalnej a polityka socjalna stabilizuje działania ekonomiczne. W kształtowanym systemie społecznej gospodarki rynkowej podmiotem polityki socjalnej państwa przestały być jedynie grupy poszkodowane; jest nim bowiem całe społeczeństwo.

W rozwiązywaniu występujących konfliktów niezbędne jest stosowanie zasady pomocniczości. Państwo, realizując w praktyce zasadę solidarności, przyjmuje charakter państwa pomocniczego. Oznacza to, że zasada subsydiarności jest elementem konstytuującym społeczną gospodarkę rynkową. Pomocniczość oznacza odpowiedni podział kompetencji na różnych szczeblach życia społecznego: rodziny, społeczności lokalnej, regionu, państwa czy obecnie organów Unii Europejskiej. Na każdym szczeblu określone są także kompetencje, które umożliwiają poszczególnym podmiotom optymalne rozwiązywanie występujących problemów. Wielofunkcyjne działanie systemu oparte jest na zasadzie, że wyższa struktura podejmuje tylko te zadania, których nie może wypełniać niższa struktura.

Zasada pomocniczości określa relacje pomiędzy osobą a społeczeństwem, podkreślając jednocześnie pierwszeństwo osoby wobec wszelkich społeczności. Respektowana jest bowiem autonomia jednostkowa, jej wolność i od-

---

⁷ J a n P a w e ł II, *Sollicitudo rei socialis*, s. 39.

powiedzialność. Na tych przesłankach ontologicznych i moralnych oparta jest zasada pomocniczości. W istocie swojej zasada subsydiarności określa, że społeczeństwo winno być solidarne z jednostkami – udzielać im niezbędnej pomocy. Solidaryzm oznacza respektowanie kompetencji człowieka, inspirowanie ich inicjatywy i odpowiedzialności. Dla twórców społecznej gospodarki rynkowej pomocniczość stała się kryterium orientującym, określającym wymogi, jakim mają odpowiadać konkretne działania, decyzje. Narzuca instytucjom, państwu kompetencje regulacyjne, a władzy porządkujące. W praktyce generuje solidarność zdecentralizowaną. Struktury wyższe winny uznawać, integrować i wzmacniać solidarność na niższych szczeblach.

Treść zasady pomocniczości należy sprowadzić do trzech dezyderatów:

1. Zakaz odbierania – w praktyce oznacza, że tego, co potrafi wykonać jednostka bądź struktura niższego rzędu, społeczeństwo nie powinno jej odbierać czy ją zastępować.

2. Subsidiarne towarzyszenie – jeśli osoba nie jest w stanie sama czegoś dokonać, winna uzyskać „pomoc dla samopomocy”.

3. Subsidiarna redukcja – gdy pomoc dla samopomocy okaże się skuteczna, społeczeństwo winno wycofać się z udzielanej pomocy.

Stosowana w praktyce zasada pomocniczości może ogniskować się wokół subsydiarności towarzyszącej bądź redukującej. Pierwsza forma oznacza budowanie struktur państwa socjalnego, które realizuje szeroki zakres działań społecznych, w niektórych przypadkach przekraczający jego możliwości finansowe. Może to oznaczać także formowanie się państwa nadopiecznego, które w istocie pogłębia bierność oraz brak samodzielności społecznej. W warunkach obywatelskiej nadopieczności człowiek nie przejawia gotowości do podejmowania odpowiedzialności. Nadopieczność sprzyja rozszerzaniu się kompetencji władz centralnych, może też prowadzić do wzrostu tendencji egalitarystycznych. Natomiast priorytetowe traktowanie subsydiarności redukującej oznacza stawianie na samodzielność poszczególnych jednostkowych podmiotów oraz tworzenie warunków dla kreatywnego, aktywnego działania. Państwo w tym przypadku koncentruje się na uznaniu barier, które ograniczają wykorzystanie możliwości twórczych człowieka.

Model społeczny gospodarki rynkowej dąży do stanu równowagi pomiędzy subsydiarnością towarzyszącą a redukującą, co w praktyce oznacza ustalenie optymalnej granicy pomiędzy prawem do obrony przez państwo a prawem do pomocy ze strony państwa.

Spółeczna gospodarka rynkowa odwołuje się do zasady sprawiedliwości, której przypisuje rolę stabilizatora procesów gospodarczych i pokoju

społecznego. Pojęcie sprawiedliwości jest związane z istotą działalności człowieka. Jednostka ma zobowiązania wobec społeczeństwa, państwa, które określa jako sprawiedliwość prawną (*iustitia legalis*). Obowiązki państwa względem obywatela przyjmują formę sprawiedliwości rozdzielczej (*iustitia distributiwa*). Obie te formy sprawiedliwości określają podział praw i obowiązków w społeczeństwie. Na bazie mechaniki rynku generowana jest sprawiedliwość wymienna (*iustitia commutative*). Według neoliberalistów „porządek konkurencji umożliwia rozwiązywanie najtrudniejszych problemów sprawiedliwego porządku społecznego i gospodarczego”⁸. Konkurencja na rynku „wspiera sprawiedliwość przez dążenie do zmniejszenia zysków, skłania konkurentów do oferowania alternatywnych produktów oraz tworzenia warunków do społecznej kontroli działań gospodarczych”⁹. W wyniku gry rynkowej następuje sprawiedliwy podział między wolą zysku przedsiębiorstw a interesem gospodarczym społeczeństwa. Sprawiedliwość wynika zatem z pragnienia współdziałania różnych partnerów, gwarantowanego systemem prawa.

Koncepcja społecznej gospodarki rynkowej przypisuje zasadzie sprawiedliwości funkcję podstawowego regulatora życia społecznego. Obowiązujący model sprawiedliwości społecznej wykracza poza ramy nakreślone przez ordoliberalizm; jest przede wszystkim kreowany przez katolicką naukę społeczną. Z jednej strony geneza sprawiedliwości wywodzi się z porządku współzawodnictwa rynkowego. W warunkach konkurencji rozdział środków jest pochodną poziomu wydajności ocenianej przez rynek. Z drugiej natomiast strony we współczesnych społeczeństwach instytucje państwowe powszechnie dokonują wtórnego podziału dochodu. Realizacja sprawiedliwości rozdzielczej to także redystrybucja środków wypracowanych przez rynek, ale metodami administracyjnymi. Koncepcja sprawiedliwości dystrybtywnej uwzględnia stosunek całości (państwa) do poszczególnych jednostek i grup społecznych. W ramach społecznej gospodarki rynkowej „prawo nakłada na państwo przestrzeganie i urzeczywistnianie zasady sprawiedliwości”¹⁰. Sprawiedliwość społeczna to wspieranie tych wszystkich, którzy potrzebują pomocy społeczeństwa.

---

⁸ L a m p e r t, dz. cyt., s. 102.

⁹ Tamże, s. 103.

¹⁰ S. P a r t y c k i, *Elementy społeczne w społecznej gospodarce rynkowej*, Lublin 1996, s. 78.

W warunkach społecznej gospodarki rynkowej funkcjonują komplementarnie sprawiedliwość zamienna i rozdzielcza. Pierwsza odwołuje się do ekwiwalentności świadczeń ocenianych przez rynek. Natomiast druga administracyjnie rozdziela świadczenia wśród obywateli, kierując się wymogami dobra wspólnego. Sprawiedliwość odwołuje się do pozytywnych norm życia społecznego, zakłada poprawny kształt stosunków międzyludzkich. Koncepcja społecznej gospodarki rynkowej wykracza poza ramy nakreślone przez liberalizm, redukując sprawiedliwość do wymiaru wymiennej. Przyjęta w ramach społecznej gospodarki rynkowej wizja sprawiedliwości określa ją jako coś więcej niż tylko podział środków wypracowanych przez rynek. Realizacja sprawiedliwości rozdzielczej oznacza z jednej strony podział środków na rzecz osób, które nie są w stanie uczestniczyć w grze rynkowej, a z drugiej ochronę dobra wspólnego państwa. Erhard, budując model społecznej gospodarki rynkowej, wskazywał też na konieczność likwidacji najbardziej drastycznych różnic w dochodach oraz zapewnienia warunków równego startu, sprawiedliwego rozłożenia obciążeń finansowych, a także na zmianę pierwotnie ustalonej na rynku proporcji w podziale dochodów.

Społeczna gospodarka rynkowa w Polsce to wciąż bardziej cel niż rzeczywistość. Przede wszystkim dlatego, że jej model kształtowany jest pod presją konieczności rozwiązywania bieżących problemów społecznych i gospodarczych. Ostateczny model społecznej gospodarki rynkowej jest wciąż mgliście prezentowany w programach partii politycznych. Termin ten jest powszechnie stosowany w dokumentach Akcji Wyborczej Solidarność, Solidarności, Polskiego Stronnictwa Ludowego, Sojuszu Lewicy Demokratycznej i innych partii, ale czy to oznacza to samo? Raczej są to wciąż różne wizje społecznej gospodarki rynkowej w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

- E u c k e n W.: Grundsätze der Wirtschaftspolitik, Tübingen 1952.
F e l s G.: Die Marktwirtschaft und ihre soziale Komponente, Köln 1993.
G r i m m K.: Socjalna gospodarka rynkowa w RFN, Warszawa 1992.
G r o s s e r D.: Społeczna gospodarka rynkowa – bezpieczeństwo społeczne, Warszawa 1993.

- H a m e l H.: Soziale Marktwirtschaft. Zum Verständnis ihre Ordnungs – und Funktionsprinzipien, Marburg 1990.
- K a r p e n U.: Soziale Marktwirtschaft und Grundgesetz, Baden–Baden 1990.
- L a m p e r t H.: Porządek gospodarczy i społeczny w RFN, Warszawa 1993.
- M u l l e r - A r m a c k A.: Studien zur Sozialen Marktwirtschaft, Köln 1960.
- P a r t y c k i S.: Elementy społeczne w społecznej gospodarce rynkowej, Lublin 1996.
- P a r t y c k i S.: Społeczna gospodarka rynkowa w Polsce. Model a rzeczywistość, Lublin 2000.
- P r z e c i s z e w s k i T.: Społeczna gospodarka rynkowa, Warszawa 1991.
- S a r t o r i u s W.: Socjalna gospodarka rynkowa, Warszawa 1992.
- W e e d e E.: Wirtschaft, Staat und Gesellschaft, Tübingen 1990.

SOCIAL MARKET ECONOMY IN POLAND
AN ATTEMPT AT A DIAGNOSIS OF THE SYSTEM

S u m m a r y

The paper analyzes the system of social market economy in Poland. It shows some discrepancies between the assumed principles of the system and the reality. Some theories of system analyses are presented here, in particular the conception of M. Weber and W. Eucken.

The paper depicts a model of social market economy in its theoretical aspect and how it functions in practice. It shows also its relations to the principles of Catholic social doctrine. Here the role of ordoliberalism is discussed in creating the system of social market economy.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: modele analizy systemu, model realny W. Euckena, społeczna gospodarka rynkowa, katolicka nauka społeczna, ordoliberalizm.

Key words: models of system analyses, real model of W. Eucken, social market economy, Catholic social doctrine, ordoliberalism.